

A stílusművész Krúdy Gyula

Érdekesmód egy 18. századi francia természettudós, Buffon aforizmájának – „*A stílus maga az ember*” – igazát bizonyítja Krúdy Gyula (1878-1933), irodalmunk „nagy magányos lovagjának” életműve. Ez az életmű imponálóan gazdag alkotásokban, amelyeknek számbavétele még mindig nem teljes. E sokágú, szerteágazó és sokrétűen műfajgazdag alkotásfolyam felmérése 2004-ben is tovább folytatódik. (Közel 90 regény, 2400 elbeszélés, 2000 cikk és 30 színmű a terméke Krúdy 40 éves írói

pályájának. Ez valószínűleg meghaladja a szintén rendkívül termékeny Jókai Mór 60 éves alkotókorszakának termését is.)

Ha Buffon gondolatát értelmezzük, valóban megkapjuk a stílusművész Krúdy talán legfontosabb ismervét: az ember, a művész, az író azonos stílusával, azaz életének, egyéniségének, személyiségének, jellemének tökéletes kifejeződése stílusa – közben műveiben „beépíti” személyiségét, s ezzel mintegy újjá is teremti önmagát.

Buffon 1753-as akadémiai székfoglalóját így folytatja: „*A stílus nem más, mint a rend és a lendület, melyet az ember gondolataiba belevisz. (...) Jól írni annyi, mint jól gondolkozni, jól érezni és jól kifejezni – egyszerre kell hozzá szellem, lélek és ízlés.*” – Krúdy írásművészetében, stílusában – bizvást állíthatjuk – mindezek megvannak. (Annak ellenére, hogy bohém és különös természete magánéletében nem nagyon tűrte a fékeket.)

Stilusművészként („stilusbűvészként”) senki máséval össze nem téveszthető világot teremtett műveiben. A különböző stílusrányzatokat (romantika, realizmus, szürrealizmus, szimbolizmus, impresszionizmus, szecesszió, neobiedermeier) ritka korszerűséggel olvasztotta össze a líra, a humor, a groteszk, az ironia és a „keserű” szatíra eszközeivel, valamint a hagyományos és a modern (freudi) lélektan elemeivel, illetve a prousti spontán emlékezés technikájával (az időrend felbontása, az idősíkok váltogatása, egymásba játszása, a gondolatársítások, az asszociációk szabad csapongása).

„Különös varázsú, sokféle színben csillogó művészet a Krúdy Gyuláé. Élet és illúzió, realitás és romantika, régi és új, ősiség és modernség, nosztalgia és kíméletlen valóságlátás, pontos megfigyelés és impresszionista látomás, spontaneitás és műgond kivételes művészi harmóniája avatja azzá. Nem utolsó sorban pedig a hangnem, az olvasót mindig megbabonázó hangulat. Realizmusa is költői. Talán leglíraibb prózaírója a magyar irodalomnak. (...) Fantáziája olyan színes volt, mint Jókaié (akit annyiszor megidézett), olyan éles szemmel figyelte meg az embereket, mint a másik nagy előd, Mikszáth (akitől szintén sokat tanult). És csak a legnagyobbak tudtak úgy bánni a nyelv kínálta lehetőségekkel, a szavak hangulati hatásával, mint ő” – adja Krúdy írásművészetének találó jellemzését Kozma Dezső irodalomtörténész.

Erről a lírai és nyelvi érzékenységről (a művészi ihlet pillanatairól szólva) maga így vall: *„A lélek észrevétlenül és tudatlanul komponál meséket, melyektől mint földöntúli zene csendül elő a hullámmormolás, a nyírek susogása és a víz felől kerekedő esti szellő danája, mintha ezer fátyolszöveten át hallgatnánk túlvilági szellemek muzsikáját, s elmosódottan, halkán szűrődik a légen át egy távoli faluból az esteli harangszó.”*

Igaza van tehát Kosztolányi Dezsőnek is, aki *„illatos, finom, álmokból és párákból szőtt”* történeteknek nevezi a Krúdy-műveket. Az író jelene eseménytelenségeinek (a nagy gondolatok és nagy szenvedélyek hiányoznak) időtlenségében álmaiban teremt egy sosemvolt, egy mesebeli Magyarországot, amelybe visszavágyódik. A visszahozhatatlan és felülmúlhatatlan, a visszahozhatatlanul elmúlt „gyönyörű ifjúság”, „a bűbajos múltidő” (a nemesebb hagyományok, egy patriarchális életforma, egy tisztultabb, poétikusabb emberi magatartás) után sóvárog. Nosztalgiával és illuzórikusan idézi fel a 19. század végi „baldog békeidőket”. Álom és való, irrealitás és realitás, a tegnap és a ma – az emlékezés, a hajdani

emlékek által elképzelt, megálmodott, megnemesített, megszépített, ellillant, eltűnt múltvilág és a lehangoló jelen – álomszerű, varázslatosan időtlen lebegésben és időfoszlányokban olvad össze és oldódik föl.

Krúdy az egyszeri élményt, a pillanatnyi benyomást is érzékletesen és érzékelhetően, erős hangulati atmoszférát teremtve adja vissza. úgy, hogy a közvetlen szerzői közlést és a szereplők elbeszéléseit összemossa (szabad függő beszéd). Belehelyezi, beleéli magát hősei lelkivilágába (átképzése előadásmód). Ez egy fajtája a belső monológnak, amellyel az író az elbeszélés képzeleti, érzelmi tartalmát akarja fokozni. Ezzel „közvetíti” a múlt emlékképeit, miközben közvetlenül, érzelmileg nagyon mélyen újra „átéli” a hajdani helyzeteket (a történetmondások elnyújtottságával és a leírások gyakoriságával is „besegítve”).

Ha „fellebbentjük” az elmerengő romantika „fátylát”, céltalan életű „ködalakokat”, a régmúltból visszamaradt figurákat látunk, akik „kilógnak az időből” (mert az álmoknak, a tehetetlen álmodozásoknak élnek, vágyaik pedig ködösek). Rajongásukból fájo csalódottság, mélabús lemondás, kiábrándultság lett. A megnyugvás helyét a bizonytalan szorongás és az egyre fokozódó hiányérzet vette át.

A legjobb példák ennek bizonyítására az „hasonmásairól”, Szindbádról – „a szerelem örök vándoráról” –, Rezeda Kázmérról és Alvinczi Eduádról szóló történetek: a Szindbád-művek és a „pesti-regények” (A vörös postakocsi, Őszi utazások a vörös postakocsin, Nagy kópé, Valakit elvisz az ördög, A kékszalag hőse, Rezeda Kázmér szép élete). A Hét Bagoly című regény (benne Krúdy új alakmásával, Józsiással) már nem a múlttól, hanem a jelentől való eltávolodás műve, hogy aztán a Boldogult úrfikoromban című regény és Az élet álm-elbeszéléskötet novellái egyre jobban kiteljesítsék az író tárgyiasabb éleslátású szemléletmódját.

Krúdy színes képzeletvilága erőteljes költőiséggel, líraisággal, nyelvi dallammal és nyelvi bravúrokkal párosul. Stílusának ódon bája ugyanúgy elbűvöli az olvasót, mint különleges modernsége. Varázslatos, mágikus erővel mossa össze a szavakat, a gondolatokat, az élményeket, az emlékeket, az ábrándokat, a látomásokat, a titkokat, a szenvedélyeket, az idillt – különös ízekkel, illatokkal és színekkel telítve a műveket. Mindezek eredménye a rendkívüli atmoszférateremtés és érzékletesség, valamint az erős hangulatiság.

Például a Kleofásné kakasa (1919) című kisregényében az egyik szereplő, a hazamenekülő Pisztoli elé táruló lehangoló környezetet, a mélabús őszi tájat úgy festi az író, hogy a különös hangulat a regényalak lelkiállapotát is egyértelművé teszi: „Ősz volt, piros arcú, dérféjú, üres pipájú ősz, amelynek távolából fekete tányérral bámulnak az útszéli napraforgók, mint a vasúti állomások előtt a jelzőtáblák; rőtörös mezőn menekülő nyúl nyomában sistereg a szél; fázékonyan reszketteti vékony gallyait a nyár bohóságából megtért nyírfa; és a kocsikerekek fürge árnyéka régen tovagördült az árokpartról, elmentek a kocsik füstölt kolbász szagú, legyes kocsmákba, fagyoskáposztának ropogós hangjához hasonlatos beszédű emberek közé, búbos kemencék mellé, amelyekből sohasem hiányzik a meleg, vagy pedig a temetőkbe, varjakhoz, régi, boldog életekről beszélgető öreg fejfákhoz.” Vagy gondoljunk az Őszi versenyek (1922) című regényében a pókhálás, szomorkás őszi napok hangulatának „megfestésére”, ahol a szintén impresszionista ábrázolású környezet ugyancsak párhuzamos a szereplő jellemének megformálásával: „A piros és sárga fák, elhalványodott zöld bokrok, levegős rétek, a hervadó liget barátságosan fogadta ölébe (sic!) az asszony alakját. Hervadt már ez a nő is, bármilyen ropogósan rakosgatta egymás után lábait. Az úszó pókfonál belekapaszkodott kalapjába, és kondor hajában úgy helyezkedett el, mint az ősz hajszál. (...) Halk őszi szél fújdogálja körül a hölgy ruházatát, lengeti rókavörös szoknyáját, pergeti kis lába körül a falevelet, meglóbbálja kalapjánál a tollat, fanyar vonalat húz ajka mellé, amelyet nem tudnak többé eltüntetni a kendőző szerek.”

Az álmodozás, az emlékezés, a mélázás, a hangulatszuggesztio, a félig álom- és a félig ébrenlétszerű állapot hozza létre – a jelenetek csillogó lírai képekké oldásával – ezt a mélyen ritmikus és érzékletes költői Krúdy-prózát. Itt minden „zenél”, mindennek muzsikája, melódiája, dallama van: A mondatok, a mondatok részei egyenletesen aránylanak egymáshoz; illetve az azonos helyzetben lévő részek, szavak, nevek ismétlődése vagy halmozása a jellemző jegy. (Nem egyszer az alanyokat, a neveket más élőlényekkel, testrészekkel, ruházati vagy egyéb tárgyakkal helyettesíti az író.) A hangok zenei jellemzőit (főleg a hangrendi vonatkozásokat) is maximálisan kihasználja. (Megjegyzendő, hogy a konkrét történet elmondó részek mondatai rövidebbek, mert egyébként a mi Krúdynk kedveli a többszörösen összetett mondatokat.)

A betűszerinti és a metaforikus, szimbolikus szint közötti szüntelen hullámmozgással, szabad áramlással Krúdy feszültséget is

teremt, mert ezzel is szembeállítja a látszatot és a valóságot, a vágyott és idealizált, múltba sülyedt álomszerű világot és a jelen kisszerűségét, az életet és a halált. – Az évszakok közül legtöbbször az őszt szerepelteti, de gyakran jelenik meg a tél is. (Ez természetesen következik a mondandóból.) A tavasz alig, a nyár pedig csak egyszerű kétszer szerepel. Írónk kedveli a Hold-asszociációkat is. Az igék használatában is a „pontosság” és a hangulatfestés az irányadó. Általánosak a jövés-menés, mendegélés, lépés, járás, megjelenés, ballagás, bandukolás, közlekedés, valamint a szólás, a beszéd igéi. Nála nincs sietős mozgás, nincs energikus cselekedet, nincs kemény tett, mert nincs igény sem a tavaszi zsendülésre, sem a vidám életörömrre, sem az élet megváltoztatására. Éppen ezért nagyon sok a bánkódást a szelíd és a kárörvendő mosolyt, az elfáradást és az alvást kifejező szó.

Krúdy intellektuális stílusában kitüntetető szerepe van az impresszionista stílusesszközöknek. Mint az impresszionista festők, ő is gazdagon bánik a „színezéssel”: Szívesen él a rendkívül kifejező jelzős szerkezetekkel és hasonlatokkal. Ez a „színezés” Monet-szerű érzékletességgel bizonyítja, hogy Krúdy a világot szemén, fülén, érzékszervein át ragadja meg. (A Monet-féle festésmód lényege: az a színekavalkád, amely apró pontok, színfoltok, színek összhatásából jön létre.)

Krúdy Gyula stílusának mintegy a párlata, esszenciája a nagy elődjéről és mesteréről, Jókai Mórról 1921-ben írt A magyar milliomos című művének lírai szárnyalású részlete – s ugyanakkor ez a részlet félig-meddig önvallomásnak, önjellemzésnek is hat:

„Álmokat hintett széjjel a könyveivel virrasztó, álmotlan kis magyar háztetők felett, és az igazi szerelem példázatát mondta el a szüzeknek, akik már-már figyelni kezdtek a csábítás ajtónyitására. Hős apákat állított a nyúl szívűek elébe, és felhő-koszorúzza ideálokat a porban csúszók elé. Gyermek égi tekintetében gyönyörködő nőt mutatott a hiú bálkirálynőnek, és a szegények egyszerű boldogságát irigyeltette a dolyfős gazdagokkal. Esményi férfit mutatott be a bazsarózsa arcú falusi kisasszonynak, és az öregasszony fásult szív-világában felelevenítette ifjúkori ismerőseit. Zümmögő tündérekkel népesítette be a télszagú, messi magyar tanyaházakat, és a nagyvárosok életuntjainak kedvet szerzett az erdők és várromok látogatásához. Ott ült az asztalnál, amikor pohárcsengés mellett bokázott a magyar ősi humora, és karon fogta az emésztő éhségű vándorlót az országúton. Mesélgető hangját hallani lehetett a vidéki kisvárosok varrógépeinek pergésében, midőn esküvőre vagy temetésre

készült a ruházat és halkán kísérette divatsétájában az álmodozó nagyvárosi dámát. Étvágyat szerzett elbeszéléseivel a gyomorbetegségeknak, és kalandos kedvet furulyázott a lusták sarkaiba. Falusiak fosztotta tollpihéiben együtt repkedett mesemondásra a legrégebb népmesékkel, és szerelemre gerjesztette a magános vadászt az alföldi tavak körül. Fannyk és Noémik arcképeivel gazdagította a férfiszívek galériáját, és régi nagyasszonyok erkölcséről diskurált a tyúklevését főző gazdaasszonynak.”

Hát ezért is érdemes Jókait is, Krúdyt is olvasni!